

**გლობალიზაცია და საფინანსო-ეკონომიკური
პრობლემები განვითარებად ქვეყნებში**

მე-20 საუკუნის 80-ანი წლებისათვის დამახასიათებელმა მეცნიერულ-ტექნიკურმა, პოლიტიკურმა და სოციალ-ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა საფუძველი ჩაუყარეს ეკონომიკური განვითარების გლობალიზაციას. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები ჩათრეული აღმოჩნდნენ მსოფლიო სამეურნეო პროცესში, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო საქონლურ-ფულად ურთიერთობათა არეალის უსაზღვროდ გაფართოება.

საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ საერთაშორისო არენაზე ეროვნულ სახელმწიფოთა ადგილი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული აღმოჩნდა არა შრომით, საწარმოო, გეოგრაფიულ პოტენციალსა და რესურსებზე, არამედ ფულის ძალაზე აგებულ ფინანსურ ეკონომიკაზე.

მე-20 საუკუნის ბოლო ოც წელიწადში მსოფლიო ფინანსურმა სისტემამ უდიდესი ცვლილებები განიცადა. სწრაფი ტემპებით წარმართა საფინანსო შუამავლობიდან ფინანსების ეკონომიკური ცხოვრების წარმმართველ ძალად გადაქცევა. საქმე მარტო ის როდია, რომ ფინანსების სფერო ეკონომიკის სხვა სფეროებთან შედარებით წინმსწრები ტემპებით ვითარდება. გაცილებით მნიშვნელოვანია ის, რომ უმსხვილესი ფინანსური ინსტიტუტები სწრაფად იპყრობენ საერთაშორისო ეკონომიკურ სივრცეებს, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკას და იქ გადამწყვეტ პოზიციებს იკავებენ.

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკა ფაქტობრივად ფინანსური ეკონომიკაა, რაც ეყრდნობა იმ ღრმა ცვლილებებს, რომლებსაც ადგილი აქვს მსოფლიო მეურნეობის წიაღში: ტრანსფორმაცია ეროვნულ მეურნეობებში, ადამიანთა შორის ურთიერთობებსა და მსოფლიო ეკონომიკურ ინტეგრაციაში.

ფინანსურ ეკონომიკას, როგორც მოვლენას, თან ახლავს ფინანსური რევილუცია, რომლის საფუძველიანი შესწავლა-გამოკვლევა აუცილებელია. სინამდვილეში გადატრიალება უკვე მოხდა. ეკონომიკა სულ სხვა გახდა და მასში მთავარ როლს ასრულებს არა კაპიტალი როგორც ასეთი, არამედ ფინანსური კაპიტალი.

ფინანსების როლის კოლოსალურმა აღზევებამ თვისებრივი ცვლილებები გამოიწვია ეკონომიკურ ურთიერთობებში. წარმოიშვა ეკონომიკის ვირტუალური

სტრუქტურირება: მატერიალურ ფასეულობათა შემქმნელი რეალური ეკონომიკიდან აღმოცენდა ეკონომიკა, რომელიც სულ უფრო იქვემდებარებს პირველს თავისი შემოსავლებით და ისეთ დონემდე გაძლიერდა, რომ მას საზოგადოებაში მატერიალურ-ნივთობრივი წარმოების სფეროს ეკონომიკაზე დიდი როლი დაეკისრა, **ე.ი. წარმოიშვა ეკონომიკა პირობითი, ანუ სიმბოლური, ფულის მექანიზმის დონეზე – სიმბოლური ეკონომიკა, ანუ გიგანტური სიმბოლური კაპიტალის ეკონომიკა.** როგორც წესი, ეკონომიკა ეს მატერიალური დოვლათის წარმოებაა. ამასთან, იგი არა მარტო დოვლათის წარმოების საშუალებაა, არამედ საერთოდ, ადამიანის ცხოველქმედების, მისი ორგანიზაციის საშუალებაა.

ისმის კითხვა: რა ელის პოსტსოციალისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს ფინანსურ სისტემებს გლობალიზაციისა და ფინანსური ეკონომიკის პირობებში?

იმის გამო, რომ მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია ფინანსური ეკონომიკის სივრცის გარეშე არსებობა, აუცილებელია განისაზღვროს თითოეულის ადგილი გლობალურ ფინანსურ იერარქიაში. ამისთვის კი საჭიროა გათვალისწინებული იქნეს მსოფლიო მოწყობის თანამედროვე სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ წინააღმდეგობათა სამი ჯგუფის ადგილი და როლი, ურომლისოდაც შეუძლებელია პოსტსოციალისტური ქვეყნების რეალურ მდგომარეობაზე საუბარი. პირველი – ეს არის წინააღმდეგობა ე.წ. „ცივილიზებულ მსოფლიოსა“ და რუსეთს შორის; წინააღმდეგობათა მეორე ჯგუფი ეხება პოსტსოციალისტური ქვეყნების ცენტრებსა და რეგიონებს შორის არსებულ პრობლემებს. და ბოლოს, მესამე ჯგუფის წინააღმდეგობები მოიცავს სახელმწიფო ხელისუფლებასა და მოქალაქეთა შორის ურთიერთობებში არსებულ პრობლემებს. საქმე ეხება სახელმწიფოს მიერ ხალხის წინაშე აღებული ვალდებულებების შეუსრულებლობას და მოსახლეობაში მთავრობის ნდობის ფაქტორის მოუწესრიგებლობას. ეს არის: ანაბრების დაუბრუნებლობა, პრივატიზაციის პროცესი ნაკლოვანებები და საკუთრებითი უფლებების დაცვის პრობლემები.

რა იყო ის პრობლემები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ საქართველოს ეროვნული ეკონომიკის აღმასვლას?

ეკონომიკური კავშირების მოშლა, რუსეთის ხელისუფლების იმპერიული ზრახვებისაკენ კვლავინდებური ლტოლვა, ეროვნებათაშორისი შუღლი, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა და ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის გადმონაშთების

არსებობა, 400-ათასიან ლტოლვილთა შენახვა – აი, პრობლემათა წრე, რომლებიც ართულებდა საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის წარმატებით განხორციელებას.

ამას ისიც დაემატა, რომ გასული საუკუნის 90-იან წლებში გამოცდილების არარსებობისა და უოველგვარი მომზადების გარეშე დაწყებულმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა შედეგი ვერ მოგვცა. და ეს გაგრძელდა 2004 წლამდე. მაგალითად, 1994 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) შეადგენდა 1990 წლის მოცულობის მხოლოდ 27,5%-ს, ხოლო 2004 წლისათვის – 46,6% შეადგინა. მაშინ, როდესაც მშპ-მ მიღწია: ესტონეთსა და თურქმენეთში – 80%-ს, ლატვიაში – 70%-ს, რუსეთში, ყაზახეთსა და ლიტვაში – 65%-ს, სომხეთში – 60%-ს და ა.შ.¹⁰

დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობის საწყის ეტაპზე ეკონომიკური ცხოვრების მოშლამ, ჰიპერინფლაციამ, კორუფციის ფართო მასშტაბებმა, სუსტმა საგადასახადო ადმინისტრირებამ გამოიწვია სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების გაუგონარ დონემდე შემცირება. ამასთან, ქვეყანას 1995 წლამდე დამტკიცებული ბიუჯეტი არ გააჩნდა.

ქვეყნის ფინანსური სისტემის ტრანსფორმაციისა და გარდაქმნის გზები და საშუალებები რამდენადმე სასიკეთოდ შეიცვალა უკენასკნელ წლებში. ქვეყანაში შემუშავებულ იქნა სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობებში წინა პერიოდში წარმოქმნილი წინააღმდეგობების დაძლევის და საზოგადოების წევრთა ჰარმონიული განვითარების უზრუნველყოფის პროგრამა, რომელმაც ხელი შეუწყო საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება-განვითარებას, ურომლისოდაც შეუძლებელია ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების საბაზრო წინაპირობები: თავისუფალი ბაზარი, საკუთრება – კერძო და დაცული, ინფლაცია – დაბალი, ქვეყნებს შორის ვაჭრობა – თავისუფალი. ეს წინაპირობები აუცილებელი იყო იმისათვის, რომ მიღწეული ყოფილიყო ფასების ლიბერალიზაცია, სრული დასაქმება, ბიზნესისადმი ხელის შეწყობა, კერძო კომპანიების მართვაში ჩაურევლობა, სამეურნეო ცხოვრებაში საკონტრაქტო ურთიერთობათა განვითარება, სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობა.

იმისათვის, რომ სახელმწიფოს დაეძლია დასაქმების პრობლემები, უზრუნველყო ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობა და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა, გადასახადების მეშვეობით ამოღებული სახსრებით მან უნდა დაფაროს სახელმწიფოს ფუნქციების შესასრულებელი ხარჯები.

¹⁰ r. kakulia, sabazro ekonomikaze gadasvlis Teoriisa da praqtikis problemebi, Tb., 2003, gv. 187.

2004 წელს ნაერთი ბიუჯეტის შემოსავლებისა და გრანტების მოცულობამ მიაღწია 2283 მლნ ლარს, ანუ წინა წელთან შედარებით გაიზარდა 69,2%-ით. შემოსავლების ხვედრითი წონა მშპ-ის მიმართ 14,2 პროცენტიდან 23,3 პროცენტამდე გაიზარდა.

ანალოგიური მდგომარეობა იყო 2005-2009 წლებშიც. მარტო 2005 წელს ნაერთი ბიუჯეტის შემოსავლების და გრანტების მოცულობამ 3256,8 მლნ ლარს მიაღწია, ანუ წინა – 2004 წელთან შედარებით გაიზარდა 53,3%-ით. 2007 წელს ანალოგიურმა მაჩვენებელმა მიაღწია 3032,5 მლნ ლარს, ხოლო 2008 წელს – 6859,3 მლნ ლარი შეადგინა. ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდას მნიშვნელოვნად აფერხებდა და აფერხებს უკანასკნელ წლებში ჩამოყალიბებული ინფლაციის მაღალი ტემპები. არადა, მსოფლიო პრაქტიკით მიღებულია, რომ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკისათვის ინფლაციის პარამეტრი 6%-ს არ უნდა აღემატებოდეს.

სამწუხაროდ, ჩვენში უკანასკნელი სამი წლის მანძილზე ინფლაცია 6%-ზე ნაკლები არც ერთხელ არ ყოფილა. უფრო მეტიც. ზოგჯერ, ზოგიერთ თვეში 10%-საც აღემატებოდა. ასე, მაგალითად – 2007 წლის ბოლოს ინფლაციის ტემპმა 11%, 2008 წელს კი 12% შეადგინა, ხოლო 2010 წლის მხოლოდ 9 თვეში 10% გადაამეტა.

გარკვეულწილად უარყოფითად იმოქმედა შემდეგმა ფაქტორებმა: საქართველოში „ვარდების რევოლუციით“ ხელისუფლების შეცვლის შემდეგ ბევრი კორუმპირებული თანამდებობის პირი დააკავეს, რომლებმაც თავისუფლება დოლარების გადახდით მოიპოვეს; პრივატიზაცია დოლარებში განხორციელდა; უცხოეთში სამუშაოდ წასული მოსახლეობისაგან ქვეყანაში შემოდის 1 მილიარდ დოლარამდე, რაც იწვევს მის გაუფასურებას და ეროვნული ვალუტის გამყარებას. ამით კი ექსპორტიორები ზარალდებიან. ქვეყნის ეროვნული ბანკი იძულებულია ჭარბი უცხოური ვალუტა – დოლარი ლარის გაყიდვით ამოიღოს მიმოქცევიდან. დამატებითი ლარის ბრუნვაში გაშვება ინფლაციის ზრდის მომასწავებელია და სწორედ ეს გახლავთ ქვეყანაში ფასების ზრდის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზიც. ამასთან, ინფლაციის აღზევებას რამდენადმე მთავრობის მიმდინარე ხარჯვითი პოლიტიკაც უწყობს ხელს.

ფინანსურ ურთიერთობათა პრობლემებიდან უნდა შევეხოთ საერთაშორისო ვაჭრობასთან მიმართებაში სავალუტო კურსის მერყეობასთან დაკავშირებულ გაურკვეველობის ფაქტორის გავლენას. ადგილი ჰქონდა ერთ პოლუსზე ვალუტის მკაცრად ფიქსირებულ კურსს, ხოლო მეორეზე – მოქნილ ან მცურავ კურსს, თუმცა, 1978 წლის 1 აპრილიდან ძალაში შევიდა „იამაიკის სავალუტო სისტემა“, რომელმაც ოქრო გამოდევნა საერთაშორისო ანგარიშსწორებიდან და მსოფლიო ფულად ერთეულად კონვერტირებადი ეროვნული ვალუტა შემოიღო. მეორე უმნიშვნელოვანეს

მომენტს წარმოადგენდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წევრი ქვეყნების მიერ სავალუტო კურსის რეჟიმის შერჩევა და მცურავი სავალუტო კურსის დაკანონება.

ეკონომიკისა და განსაკუთრებით ფინანსების გლობალიზაციის ობიექტურმა გარემოებებმა განაპირობა ევროკავშირის ქვეყნების მიერ ვალუტათა კურსის მერყეობით შექმნილი პრობლემებიდან თავის დაღწევის მიზნით ერთიანი ვალუტის – **ევროს შემოღება**. სწორედ ევროპული ვარიანტი იძლეოდა საშუალებას ლიკვიდირებული ყოფილიყო სავალუტო კურსების გაურკვევლობა მხოლოდ იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც შეუერთდნენ ევროპის სავალუტო კავშირს. სავალუტო კურსების მერყეობა ევროპის და სხვა ქვეყნებს შორის კვლავაც შენარჩუნებული იქნა.

გასული საუკუნის 80-იან წლებში დავალიანებათა კრიზისის პერიოდში კაპიტალის ნაკადმა, რომლითაც ვალის ვალდებულებათა მძიმე ტვირთი დააწვა განვითარებად ქვეყნებს და ამით მსოფლიოს ეკონომიკის მნიშვნელოვან ნაწილს დიდი ზიანი მიაყენა, სწორედ ფინანსური კაპიტალის ასეთმა უმართავემა ნაკადებმა ბევს ქვეყანაში გამოიწვია მსოფიო ფინანსური კრიზისი.

განვითარებულ ქვეყნებში კაპიტალის ნაკადებმა, რა თქმა უნდა, დადებითი როლიც შეასრულა მათი საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტის დაფარვის საქმეში, მაგრამ შემდგომში სესხებით გამოწვეული დავალიანებების მართვის ინსტიტუციური სტრუქტურების მოუწესრიგებელი საქმიანობის შედეგად, ეს ქვეყნები ეკონომიკურ და ფინანსურ კრიზისამდე მივიდნენ.

ამრიგად, გლობალიზაციის შეჭრამ ფინანსურ სფეროში მთელი რიგი უარყოფითი ფაქტორების აღზევება გამოიწვია.

იმისათვის, რომ განვითარებად ქვეყნებში გლობალიზაციის მეთოდები ეფექტიანად ფუნქციონირებდეს, აუცილებელია დაცული იქნეს საერთაშორისო ქცევის განმსაზღვრელი ნორმები. საქმე ეხება გლობალიზაციის მოქმედების სფეროში გარკვეული შეზღუდვების შემოღებას.

21-ე საუკუნის გარიჟრაჟზე მსოფლიო ფინანსურმა ბაზარმა ღრმა ტექნიკური ცვლილებები განიცადა ფინანსური ინსტრუმენტების, ელექტრონუნიკური ინფრასტრუქტურის, წარმოებული ინსტრუმენტებისა და მეთოდების შემუშავებით. ფინანსურმა ინჟინერინგმა და იმ ეკონომიკურმა თეორიამ, რომელსაც იგი ეყრდნობა, ფინანსური ბაზარი მიიყვანა რისკების მართვის ახალი მეთოდების ფორმირებამდე.

ამასთან, ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილად შექმნილი. ეს ეხება არა მარტო ისეთ ინსტიტუტებს, როგორცაა: კანონმდებლობა, წესები, გაკოტრების პროცედურა და სხვ., არამედ „წარმოებული ფინანსური

ინსტიტუტების (შავი ფულის გათეთრება და სხვ.) საქონელმიმოქცევასთან დაკავშირებულ სტრუქტურებსაც. ეს განსაკუთრებით შეიმჩნევა იმ განვითარებად ქვეყნებში, რომლებსაც ჯერაც არ გააჩნიათ მსგავსი ინსტიტუტები.

იმისათვის, რომ ეკონომიკის გლობალიზაციისაგან მივიღოთ მაღალი ეფექტიანობა, განვითარებად ქვეყნებში აუცილებელია დაცული იქნეს საერთაშორისო ქცევის განსაზღვრული ნორმები. ჯერ ერთი, მიღწეული უნდა იქნეს ინფორმაციის გახსნილობა და გამჭვირვალობა და, მეორე, ლიკვიდირებულ უნდა იქნეს უკანონო ვაჭრობა და მფარველობა ფარული კავშირების მეშვეობით, აღმოსაფხვრელია სხვა დანარჩენი ფორმის კორუფცია.

იმის უარყოფაც არ შეიძლება, რომ ეკონომიკის და ფინანსების გლობალიზაციამ კაცობრიობასაც მნიშვნელოვანი წარმატებები მოუტანა, რომელთაგან ყველაზე მეტად ხელშესახებია ქვეყნების დიდ ნაწილში ეკონომიკური ზრდა, მაღალი შრომის ნაყოფიერება და მოწინავე ტექნოლოგიების დანერგვა. ამასთან, გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო მსოფლიოში კონფლიქტების მასშტაბების შემცირებას და საერთაშორისო კოორდინაციის გაძლიერებას. საყურადღებოა ისიც, რომ გლობალიზაციის პროცესი არ ნიშნავს თამაშს ნულოვანი შედეგით: მას შეუძლია ნებისმიერ ქვეყანას სარგებლობა მოუტანოს, თუმცა ზოგს მეტი, ზოგს – ნაკლები იმისდა მიხედვით, ისინი თუ როგორი ეფექტიანობით გამოიყენებენ გლობალიზაციის საგნობრივ რეალურ შესაძლებლობებს. ამასთან, გლობალიზაციას შინაგანად გააჩნია რისკის მრავალმხრივი შესაძლებლობა, რომელიც დაკავშირებულია ეკონომიკის არასტაბილურობასა და უთანაბრო განვითარებასთან. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ფინანსურ ეკონომიკას თან სდევს კაცობრიობისათვის დამახასიათებელი ყველა სახის რისკი.

გლობალიზაციასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა არ იქნება სრულყოფილი, თუ არ შევეხებით იმ მკვეთრ განსხვავებას, რომელიც არსებობს კონიუნქტურულ მერყეობასა და ეკონომიკურ არასტაბილურობას შორის. ჩვეულებრივად, არასტაბილურობა ასოცირებულია საფინანსო-საბიუჯეტო სტაბილიზაციისა და ინფლაციის შემცირების პრობლემებთან, მაშინ, როდესაც რყევები დაკავშირებულია ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრების (მშპ, სავალუტო კურსი, საპროცენტო განაკვეთი, ვაჭრობის პირობები და ა.შ.) გაუთვალისწინებელ და მოულოდნელ ცვლილებებთან. თუ ამ ცვლილებებს თან არ ახლავს განსაზღვრული მოდელი, ეკონომიკური აგენტები იძულებულნი არიან განვითარების ტენდენციის პროგნოზირებასა და სამეურნეო ცხოვრებაში დაემორჩილონ გაურკვეველობის

ატმოსფეროს. ასეთ პირობებში მცირდება ინვესტიციები და საფრთხეში ვარდება გრძელვადიანი ზრდის შესაძლებლობები.

ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ გლობალიზაცია ეკონომიკის არასტაბილურობის გაძლიერებას იმის გამო იწვევს, რომ ადგილი აქვს კაპიტალის უფრო სწრაფ მოძრაობას, ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებას, მცდარი გადაწყვეტილებების ნეგატიური შედეგების გაძლიერებას.

რაც შეეხება ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობას, იგი გამოწვეულია საერთაშორისო ეკონომიკურ კავშირებში განვითარებადი ქვეყნების სუსტი მონაწილეობით. კერძოდ, სუსტია ან სრულებითაც არ არსებობს გლობალიზაციისათვის აუცილებელი ინსტიტუტები, ეკონომიკა დახურულია და ჩაფლულია პროტექციონიზმის ჭაობში.

ამრიგად, ეკონომიკის გლობალიზაციამ და ფინანსურ ურთიერთობათა რადიკალურად შეცვლა კიდევ უფრო გაამწვავა კონკურენციულმა ბრძოლამ, დერეგულირებამ, პრივატიზაციამ და კაპიტალის ღია ბაზარმა. სწორედ ამ მომენტებმა ძირი გამოუთხარეს მსოფლიოში მილიონობით და უღარიბესი ადამიანების ეკონომიკურ პერსპექტივებს.